

วิเคราะห์การใช้เหตุผลภาคปฏิบัติในปรัชญา อิมมานูเอล คานท์

An Analysis of Practical Reasoning in Immanuel Kant's Philosophy

พระไพฑูรย์ ธีรสัทธ¹,
จรัส ลีกา², พระสมบัตร สุขประเสริฐ³ และ พระบุญเพ็ง มหาญาโน⁴
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น^{1,2,3,4}
PhraPaitoon Thirasattho¹,
Jaras Leeka², PhraSombat Sukprasert³ and PhraBounpheng Mahayano⁴
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khon Kaen Campus^{1,2,3,4}
Corresponding Author, Email: paitoonkasemrad@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการใช้เหตุผลภาคปฏิบัติในปรัชญาของอิมมานูเอล คานท์ 2 ชนิด คือ 1) ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ผ่านประสาทสัมผัส เรียกว่า ความรู้แบบอะโพเทอริโอ และ 2) ความรู้ที่ไม่ได้เกิดจากประสบการณ์หรือนอกพรมแดนของประสบการณ์ เป็นความรู้บริสุทธิ์ เรียกว่า ความรู้แบบอะโพริ ซึ่งพบว่า เหตุผลเป็นสมรรถภาพในตัวมนุษย์จะอยู่หนึ่งไม่ได้ เพราะมนุษย์จะต้องแสวงหาคำตอบหาข้อข้องใจของมนุษย์ตลอดเวลา และมนุษย์พยายามค้นหาคำตอบเพื่อมาใช้ตีความหมายข้อมูลที่ได้รับมาจากภายนอก เข้ามาเป็นความรู้ในการนำไปพัฒนาได้ตลอดเวลา และในฐานะมนุษย์เป็นสัตว์ที่มีเหตุผล และเป็นผู้ปฏิบัติตามกฎศีลธรรม มนุษย์จึงเป็นผู้บังคับตัวเอง มีกฎของตัวเอง ด้วยเหตุผลที่ว่ามนุษย์เอง มีมโนธรรมเป็นศาลสูงสุดทางศีลธรรม มนุษย์จึงไม่จำเป็นต้องอยู่ภายใต้ข้อบังคับสูงสุด และไม่จำเป็นต้องเชื่อฟังกฎเกณฑ์ของใคร แม้กระทั่งกฎของมนุษย์ หรือกฎของพระเจ้า

คำสำคัญ: ปรัชญา; การใช้เหตุผล; หน้าที่; อิมมานูเอล คานท์

* ได้รับบทความ: 28 พฤศจิกายน 2567; แก้ไขบทความ: 10 ธันวาคม 2567; ตอประวัติพิมพ์: 23 ธันวาคม 2567
Received: 28 November 2024; Revised: 10 December 2024; Accepted: 23 December 2024

Abstract

This academic article aims to use two types of practical reasoning in the philosophy of Immanuel Kant: 1) Knowledge that comes from experience through the senses, called A posteriori knowledge (A Posteriori Knowledge). and 2) knowledge that does not arise from experience or is outside the realm of experience. It is pure knowledge, called a priori knowledge. It argues that humans are unable to remain still, constantly searching for answers to their concerns and interpreting information from outside. As rational animals and followers of moral rules, humans are self-controlling and have their own rules. Man's conscience serves as the supreme moral court, allowing them to avoid being subject to the highest regulations, even human laws or the law of God. This allows humans to develop knowledge at any time and maintain their own moral standards.

Keywords: Philosophy; Reasoning; Duty; Immanuel Kant

บทนำ

Immanuel Kant (คานท์) 1724 -1804 เป็นนักปรัชญาชาวเยอรมัน ได้รับการยกย่องโดยทั่วไปว่าเป็นนักคิดที่มีอิทธิพลมากที่สุดของยุโรปและเป็นผู้คิดค้นปรัชญาคนสำคัญคนสุดท้ายของยุคแสงสว่าง เขาสร้างผลกระทบที่สำคัญไปถึงนักปรัชญาสายโรแมนติคและสายจิตนิยมในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19 คานท์ เป็นที่รู้จักเนื่องจากแนวคิดของเขาที่เรียกว่า จิตนิยมอูตรวิสัย (transcendental idealism) ที่กล่าวว่า มนุษย์ใช้แนวคิดบางอย่างที่ติดตัวมาแต่กำเนิด (innate idea) ในการรับรู้ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นรอบตัวในโลก เรารับรู้โลกโดยผ่านทางประสาทสัมผัสประกอบกับมโนภาพที่ติดตัวมานี้ ดังนั้น เราจึงไม่สามารถล่วงรู้หรือเข้าใจในสรรพสิ่งที่แท้ได้ และความรู้ต่อสรรพสิ่งที่เรานั้น จึงเป็นได้แค่เพียงภาพปรากฏที่เรารับรู้ได้ผ่านทางประสาทสัมผัสเท่านั้น

เหตุผลนิยมของ คานท์ บางครั้งเรียกว่า Rigorist หมายถึง ลัทธิที่ยึดมั่นในคุณธรรมหรือเหตุผลอย่างเคร่งครัด เป็นหลักการที่อยู่ในกลุ่มของมโนธรรมที่มีเหตุผล คานท์ ถือว่ามโนธรรมเป็นเหตุผลภาคปฏิบัติ เพราะบ่งบอกถึงกฎศีลธรรมในตัวเอง คานท์ มีความคิดว่า หลักศีลธรรมนั้นสามารถรู้ได้เอง เพราะเป็นสิ่งที่มาาก่อนแล้ว ซึ่งไม่ได้เกิดขึ้นมาภายหลังโดยอาศัยประสบการณ์ และเป็นแนวคิดที่มีประจักษ์พยานในตัวเอง แต่เป็นไปในลักษณะเดียวกับจริยศาสตร์ของพุทธศาสนา ที่ว่า “ตนนั้นแหละเป็นพยานแห่งตนว่าตนได้ทำดีหรือชั่ว” ดังนั้น ความลับจึงไม่มีในโลก เพราะแม้ว่า ในป่าอันว่างจากคนอื่น ก็ไม่ว่างจากตน คือ ยังมีตนอยู่ ตนนั้นแหละ เป็นผู้รู้ ผู้เห็น ความบริสุทธิ์หรือไม่บริสุทธิ์ เป็นของเฉพาะตน คนอื่นไม่สามารถมาทำให้ตนบริสุทธิ์ได้

คานท์ อธิบายว่า เหตุผลนั้นเปรียบเสมือนมือสองข้าง มือข้างหนึ่งถือหลักการ สิ่งปรากฏทั้งหลายที่สอดคล้องกันที่จะได้รับการยินยอมให้เป็นกฎโดยอาศัยหลักการและมืออีกข้างหนึ่ง ถือการทดลองที่ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับหลักการข้างต้น ดังนั้น เหตุผลจึงต้องหันเข้าหาธรรมชาติ เพื่อจะเรียนรู้ธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม เหตุผลต้องไม่ทำตัวเหมือนศิษย์ซึ่งฟังทุกอย่างที่ครูเลือกมาสอน แต่ต้องทำตัวเป็นผู้พิพากษาที่บังคับพยานให้ตอบคำถามที่เขาเองได้กำหนดขึ้น (Immanuel Kant, 1998 : 109)

คานท์ มองเห็นว่า เหตุผลไม่ได้มีบทบาทสำคัญต่อกิจกรรมทางความคิดของมนุษย์เพียงอย่างเดียว แต่เหตุผลนั้นยังมีอิทธิพลต่อการกระทำของมนุษย์ ด้วยเหตุผลว่า อิทธิพลของเหตุผลที่มีต่อความประพฤติของมนุษย์ผ่านแนวคิดเรื่อง “เหตุผลภาคปฏิบัติ” (Practical Reason) คานท์ กล่าวว่า แรงผลักดันที่ทำให้มนุษย์มีวิธีการดำเนินชีวิตไปตามหลักการที่ถูกต้องได้ จำเป็นต้องอาศัยการใช้เหตุผลอย่างมีพลัง และพลังที่ว่านี้ก็จะกลายเป็นเหตุผลภาคปฏิบัติ 2 ประการ คือ 1) เหตุผลภาคทฤษฎี คือ มุ่งอยู่แต่ความรู้เพียงอย่างเดียว 2) เหตุผลภาคปฏิบัติ คือ การกระทำที่เป็นตัวควบคุมให้มนุษย์ปฏิบัติตามกฎศีลธรรม และสามารถกำหนดหลักการส่วนตัว (Maxim) เข้ามาเป็นตัวกำหนดสมรรถภาพมนุษย์เท่านั้น หมายความว่า ความเป็นมนุษย์เป็นสิ่งที่มิศักดิ์ศรี มีจุดหมายในตัวเอง มนุษย์จึงมีความสามารถในการรู้คิด และสามารถพัฒนาความคิดเข้าสู่เหตุผลในเชิงปฏิบัติ ซึ่งจะชี้แนะให้มนุษย์นั้นปฏิบัติตามกฎศีลธรรม ดังนั้น มนุษย์จึงได้ชื่อว่า เป็นสัตว์เพียงชนิดเดียวที่มีความสามารถเชิงจริยธรรม ที่เหนือกว่าสัตว์อื่น (Immanuel Kant, 1960 : 13)

ทฤษฎีความรู้ของคานท์ เกิดขึ้นเพื่อแก้ไขความขัดแย้งระหว่างปรัชญา 2 สาย คือ 1) ปรัชญาสายเหตุผลนิยม ที่กล่าวว่า ความรู้สามารถสร้างขึ้นได้ไม่จำเป็นต้องใช้ประสบการณ์ 2) ปรัชญาสายประสบการณ์นิยม ที่กล่าวว่า ทุกสิ่งทุกอย่างที่เรารู้มีที่มาจากประสบการณ์ ดังนั้นจึงเรียกได้ว่า คานท์เกิดขึ้นมาเพื่อเชื่อมแนวคิดที่ขัดแย้งระหว่างปรัชญาทั้งสองสายให้เข้าด้วยกัน

ดังนั้น ในบทความนี้จะทำให้ท่านผู้สนใจต้องการศึกษาแนวคิดการใช้เหตุผลภาคปฏิบัติในปรัชญาของคานท์ ได้ทราบถึงประเด็นสำคัญต่าง ๆ เมื่อบทความวิชาการนี้เสร็จสมบูรณ์แล้วจะเป็นประโยชน์ต่อนักคิด นักเขียน และผู้สนใจในการศึกษาปรัชญาต่อไป

การใช้เหตุผลตามทัศนะของ อิมมานูเอล คานท์

การใช้เหตุผลตามทัศนะของคานท์ที่ว่านี้ มีการกำเนิด หรือมีความเป็นมาอย่างไรและมีความสัมพันธ์กับชีวิตมนุษย์อย่างไรมัน การใช้เหตุผลของคานท์ ที่ปรากฏอยู่ในผลงานหลักของเขาเรื่อง Critique of Pure Reason (ข้อวิจารณ์เหตุผลบริสุทธิ์) ข้อความที่สะท้อนแนวคิดทางญาณวิทยา ความว่า “จุดเริ่มต้นของความรู้อยู่ที่ประสบการณ์ แต่ไม่ได้หมายความว่า ประสบการณ์เป็นปฐมฐานให้เกิดความรู้ทุกประเภท” ข้อความนี้ชี้ให้เห็นว่า ความรู้ทัศนะของคานท์ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) ความรู้ที่เกิดจาก

ประสบการณ์ผ่านประสาทสัมผัส เรียกว่า ความรู้แบบอะโพเทอริโอ (A Posteriori Knowledge) และ 2) ความรู้ที่ไม่ได้เกิดจากประสบการณ์หรือนอกพรมแดนของประสบการณ์ เป็นความรู้บริสุทธิ์ เรียกว่า ความรู้แบบอะพรีโอรี (A Priori Knowledge) (Immanuel Kant, 1978 : 4) คำนี้ ไม่ได้ให้ความสำคัญกับความรู้ประเภทที่ 2 แต่กลับเน้นความสำคัญของจิตหรือกระบวนการที่ก่อให้เกิดความรู้ การที่มนุษย์จะเรียนรู้อะไรได้นั้น ก็ต่อเมื่อจิตของมนุษย์มีคุณสมบัติต่าง ๆ แบบอะพรีโอรี ได้แก่ แก่นโนทัศน์หรือความคิด (Concept) ความเข้าใจ (Understand) การจัดประเภท หรือเงื่อนไขทำให้เกิดความรู้พิเศษ (Space) และกาล (Time) ปริมาณ (Quality) และ สัมพันธภาพ (Relation) ความรู้จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยกระบวนการได้มาซึ่งความรู้ ระหว่างอะพรีโอรีและความรู้แบบอะโพเทอริโอ อย่างไรก็ตาม ความรู้นั้นมีข้อจำกัด คำนี้ ได้แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ 1) โลกที่ปรากฏให้เรารับรู้ผ่านประสาทสัมผัส เรียกว่า โลกแห่งปรากฏการณ์ (Phenomena) และ 2) โลกหรือภาวะที่เราไม่สามารถรับรู้ได้โดยตรงด้วยประสาทสัมผัส เรียกว่า อปรากฏการณ์ (Immanuel Kant, 1978 : 9)

การใช้เหตุผลตามทัศนะของ คานท์ สามารถแบ่งได้ 2 ประการ คือ 1) การใช้เหตุผลกับสิ่งที่อยู่ในขอบเขตของประสบการณ์ เช่น ใช้เหตุผลพิจารณาการเกี่ยวข้องกับเหตุและผลหรือใช้เหตุผลพิจารณาความแน่ใจในปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ และ 2) การใช้เหตุผลค้นหาความจริงในสิ่งที่เหนือธรรมชาติ เช่น การสัมผัสความจริงเรื่องพระเจ้า หรือสัจธรรมทางจริยศาสตร์ต่างๆ (Immanuel Kant, 1978 : 9)

คานท์ กล่าวถึง เหตุผลมีสมรรถภาพ 2 อย่าง คือ 1) เหตุผลภาคปฏิบัติ (Practical Reason) เหตุผลภาคปฏิบัติอาจให้ความกระจ่างเกี่ยวกับมโนภาพก่อนประสบการณ์ได้ และ 2) เหตุผลภาคทฤษฎี (Speculative Reason) ในขณะที่ภาคทฤษฎีไม่สามารถจะให้คำอธิบายหรือตอบปัญหาเกี่ยวกับนามธรรมเหนือโลก เช่น เรื่องความดี พระเจ้า ฯลฯ เรายังมีทางเลือกที่จะอาศัยความช่วยเหลือทางเหตุผลภาคปฏิบัติ ด้านที่เชื่อว่าเหตุผลภาคปฏิบัติใช้กับสิ่งที่อยู่เหนือขอบเขตของประสาทสัมผัสได้ เช่น เรื่องของศีลธรรม ที่คานท์มั่นใจว่า การใช้เหตุผลภาคปฏิบัติที่จำเป็นอย่างปรมาตม์ เช่น เรื่องศีลธรรมที่ต้องก้าวพ้นเรื่องประสาทสัมผัสอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (ภทรพร สิริกาญจน, 2520 : 55) การใช้เหตุผลภาคปฏิบัติเกี่ยวกับศีลธรรมเช่นนี้ อาจเป็นที่สงสัยว่าต่างจากการใช้เหตุผลภาคทฤษฎีอย่างไร เราอาจพิจารณาและตั้งข้อสังเกตได้อย่างคร่าว ๆ ว่าการใช้เหตุผลภาคทฤษฎีเข้าจับประเด็นปัญหาทางศีลธรรม เช่น การให้ทานเป็นความดีหรือไม่ ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ทางด้านทฤษฎีเท่านั้น เช่น คำนิยมถือว่าการให้ทานดี เราก็ใช้เหตุผลภาคทฤษฎีอธิบายการกระทำเช่นนั้นว่าดีได้ แต่ถ้าเราใช้เหตุผลภาคปฏิบัติเข้าจับปัญหาทางศีลธรรม เราไม่สามารถอธิบายทฤษฎีบทได้ เพราะเหตุผลปฏิบัติเป็นสิ่งที่ไม่ขึ้นกับค่านิยม และไม่อ้างอิงกฎเกณฑ์ทางประสบการณ์ใด ๆ เพียงแต่ให้เราสำนึกว่าสิ่งนั้นดี เพราะรู้สึกว่ามันโดยไม่มีเงื่อนไข

ตามที่ได้ศึกษาตั้งแต่ต้น เห็นได้ว่า เหตุผลตามทัศนะของคานท์ ก็คือสมรรถภาพอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด ซึ่งเป็นสมรรถภาพที่ทำให้มนุษย์เข้าใจโลกได้ใกล้เคียงความเป็นจริงมากที่สุด

และเป็นสมรรถภาพที่แยกมนุษย์ให้แตกต่างจากสิ่งมีชีวิตประเภทอื่น เหตุผลของค่าน์ที่มีการทำงานแบ่งออกเป็นได้ 2 ระดับ แตกต่างกันตามบทบาทหน้าที่ในการสัมพันธ์กับโลกภายนอก เหตุผลที่มีบทบาทหน้าที่ภายในขอบเขตของโลกปรากฏการณ์ หรือพยายามตอบปัญหาในโลกแห่งปรากฏการณ์ คือ เหตุผลภาคทฤษฎี ซึ่งในการพยายามตอบปัญหาต่าง ๆ และบางครั้งก็ตอบปัญหาเกินขอบเขตของตัวเอง ส่วนเหตุผลอีกบทบาทหนึ่ง ก็คือเหตุผลที่ไม่ต้องอาศัยกลไกหรือโครงสร้างของจิตมนุษย์อย่างเหตุผลภาคทฤษฎี แต่ทำงานสัมพันธ์กับความเป็นจริงโดยตรง เหตุผลประเภทนี้คือเหตุผลภาคปฏิบัติซึ่งใช้กับเรื่องทางศีลธรรมและสุนทรียโดยเฉพาะ สิ่งที่น่าสนใจก็คือ เหตุผลตามทัศนะของค่าน์ มีความแตกต่างจากทัศนะของนักปรัชญารุ่นก่อน ๆ เพราะความเชื่อของคนทั่วไปสมัยนั้น กล่าวคือ นักปรัชญาตั้งแต่โสกราตีสขึ้นมา มองว่าเป็นสารัตถะของความเป็นจริงที่มีมาก่อนกำเนิดมนุษย์ ในทัศนะของค่าน์ เหตุผลเป็นสมรรถภาพที่อยู่ในตัวมนุษย์ มีการทำงานภายใต้เงื่อนไขทางจิตมนุษย์ดังที่กล่าวไว้แล้วเบื้องต้น

ดังนั้น การใช้เหตุผลตามทัศนะของค่าน์ สามารถนำไปใช้ได้ 2 แง่ คือ 1) การใช้เหตุผลกับสิ่งที่อยู่ในขอบเขตของประสบการณ์ เช่น ให้เหตุผลพิจารณาความเกี่ยวข้องของเหตุและผล หรือใช้เหตุผลพิจารณาหาความแน่ใจในปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ และ 2) การใช้เหตุผลในการค้นหาความจริงในสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น การพยายามสัมผัสความจริงเรื่องพระเจ้า หรือสัจธรรมทางจริยศาสตร์ต่าง ๆ ในเวลาที่นึกถึงสมรรถภาพของเหตุผล เราจะต้องนึกถึงเงื่อนไขการใช้เหตุผลให้สอดคล้องกับปัญหาที่เราต้องการคลี่คลายด้วย มิฉะนั้น เราจะไม่เข้าใจคำตอบที่ได้จากการใช้เหตุผลและกลายเป็นสิ่งขัดแย้งตัวเอง

การใช้เหตุผลภาคปฏิบัติในปรัชญาของอิมมานูเอล ค่าน์

การกระทำหน้าที่ของเหตุผลตามทัศนะของค่าน์ เห็นว่าสำหรับมนุษย์จะต้องมีอยู่เพื่อพิสูจน์หรือสนับสนุนในเรื่องของเจตนาดี และเหตุผลนั้นแสดงให้เห็นว่ามันจะนำไปสู่เป้าหมายใดเป้าหมายหนึ่งได้อย่างน่าพอใจ และมีใช้เพียงเพื่อสร้างวิธีการหรือเป้าหมายใดเป้าหมายหนึ่ง ค่าน์ กล่าวว่า เหตุผลได้ให้พวกเราในฐานะความสามารถทางปฏิบัติ (Practical Faculty) เหตุผลคือสิ่งหนึ่งที่มีอำนาจเหนือเจตนา ซึ่งธรรมชาติโดยทั่วไปนั้นได้จำแนกความสามารถให้เหมาะสมกับวิธีการไปสู่เป้าหมายของมัน เช่นเดียวกับเหตุผลจุดหมายที่แท้จริงของมันคือผลิตเจตนา ซึ่งมีใช้เจตนาดีในฐานะวิธีการไปสู่สิ่งอื่น แต่เป็นเจตนาดีในตัวของมันเอง สำหรับเหตุผลเป็นความจำเป็นอย่างสมบูรณ์ (Immanuel Kant, 1969 : 14)

ความสัมพันธ์ของเหตุผลกับมนุษย์ในทัศนะของคานท์

คานท์ ยืนยันว่า ตรรกะที่เรายอมรับว่า มนุษย์เป็นสิ่งที่ชีวิตที่รู้คิดได้ด้วยเหตุผล และเหตุผลก็ย่อมเป็นสิ่งที่มิมีบทบาทเกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ บทบาทของเหตุผลเช่นนี้ สามารถวิเคราะห์ได้ 2 ประการ คือ 1) เหตุผลทำให้มนุษย์เกิดความมั่นใจ ในสิ่งที่ตนเรียนรู้อย่างขึ้น หรืออาจผลักดันให้มนุษย์แสวงหาคำตอบที่เหมาะสมยิ่งขึ้นไป คานท์ กล่าวว่า เหตุผลจะเป็นสมรรถภาพที่อยู่นิ่งไม่ได้ในตัวมนุษย์ เพราะมนุษย์จะต้องแสวงหาคำตอบหาข้อข้องใจของมนุษย์ตลอดเวลา การค้นหาคำตอบข้อข้องใจมนุษย์จะต้องพยายามตีความหมายข้อมูลที่ได้รับมาจากภายนอกให้ได้มากที่สุด เมื่อมนุษย์ได้รับคำตอบจากภายนอกก็ทำให้มีความรู้และสามารถนำไปพัฒนาได้ตลอดเวลา (Immanuel Kant, 1978 : 70) และ 2) เหตุผลที่ทำให้มนุษย์ยอมรับกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมอย่างจริงจังนั้น คานท์ อธิบายว่า ในฐานะที่เป็นสัตว์ที่มีเหตุผลทางศีลธรรม และเหตุผลทางศีลธรรมของมนุษย์เองที่บังคับพวกเขาแต่ละคนให้ทำตาม ดังนั้น มนุษย์ในฐานะที่เป็นผู้ปฏิบัติศีลธรรมจึงเป็นผู้บังคับตัวเอง และเป็นกฎหมายของตัวเอง มนุษย์ไม่ได้อยู่ใต้ข้อบังคับสูงสุดให้เชื่อฟังกฎเกณฑ์ของใคร แม้กระทั่งกฎของมนุษย์ก็คือกฎของพระเจ้านั่นเอง มโนธรรมของมนุษย์เองเป็นศาลสูงสุดทางศีลธรรม (Immanuel Kant, 1978 : 71)

กฎศีลธรรมในทัศนะของคานท์ กล่าวว่า กฎศีลธรรม เป็นสิ่งที่แตกต่างไปจากกฎศีลธรรมที่นักจริยธรรมสมัยก่อนหน้านั้นได้นิยามไว้ คานท์ มองว่า กฎแห่งศีลธรรมไม่ได้มาจากการบังคับของพระเจ้าหรือเงื่อนไขจากภายนอก แต่กฎศีลธรรมได้มาจากภายในตัวมนุษย์เอง โดยมีเหตุผลเป็นพื้นฐาน การที่มนุษย์กระทำการใด ๆ อันเกิดจากการบังคับเหตุผลของตนเอง ถือว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้องตามหลักจริยธรรม และเหตุผลอันบริสุทธิ์นั้นจึงเป็นกฎสากลทางศีลธรรม ไม่ใช่กฎที่ได้มาจากพระเจ้าหรือกฎหมายทางสังคม การที่คานท์ มีทัศนะเช่นนี้ ทำให้จริยธรรมของเขาถูกเรียกว่า การปฏิวัติแบบโคเปอร์นิคัส (The Copernican Revolution) เพราะมีทัศนะมีความขัดแย้งกับความเชื่อเดิมที่ นิโคเลาส์ โคเปอร์นิคัส (NICOLAUS COPERNICUS) ขัดแย้งกับนักคิดสมัยนั้น ซึ่งเชื่อว่าโลกเป็นศูนย์กลางของจักรวาล คานท์ กล่าวว่า ตรรกะที่จริยธรรมยังคงมีความคิดพื้นฐานอยู่ ความคิดที่ว่า มนุษย์เป็นตัวการเสรี เนื่องจากเขามีเสรี เขาจึงใช้เหตุผลผูกมัดตัวเองอยู่กับเงื่อนไข ตรรกะนั้นจริยธรรมก็ไม่ต้องอาศัยมโนคติ เรื่องสัตว์ผู้ยิ่งใหญ่เหนือมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์เข้าใจหน้าที่ของตนหรือไม่ จำเป็นต้องอาศัยแรงจูงใจใด เพื่อให้มนุษย์ปฏิบัติหน้าที่ด้วยเหตุผลของมนุษย์มีเสรีเป็นพื้นฐาน และเสรีภาพเป็นสิ่งที่ลักษณะที่มีสากล และมีอยู่ในมนุษย์ทุกคนร่วมกัน ดังนั้น เมื่อมนุษย์ทุกคนใช้เหตุผลอย่างเสรีแท้จริงแล้ว คือไม่ถูกครอบงำด้วยอารมณ์ความรู้สึก มนุษย์จะเข้าใจสิ่งทั้งหลายร่วมกันได้ และข้อขัดแย้งอันเป็นสาเหตุของความแตกแยกก็ไม่เกิดขึ้นได้ (Immanuel Kant, 1964 : 65)

ดังนั้น เหตุผลของมนุษย์อยู่บนพื้นฐานของเสรีภาพ การกระทำตามเหตุผลจึงไม่ใช่การกระทำที่ยากลำบาก หรือฝืนทำธรรมชาติของมนุษย์ ในทางตรงข้าม การกระทำตามเหตุผลเป็นการกระทำที่เสรีที่สุด

โดยเป็นการกระทำที่มนุษย์ได้กำหนดตัวของตัวเอง และการกระทำนี้เป็นหลักสากลเพราะธรรมชาติของมนุษย์ทุกคนมีโครงสร้างเช่นเดียวกัน การให้ทานด้วยความสำนึกในหน้าที่ย่อมเป็นการกระทำที่เสรี ส่วนการทำทานด้วยความสงสารเป็นการทำทานภายใต้การถูกครอบงำ และบังคับของอารมณ์ ค้านท์ เห็นว่า จักรวาลมีกฎเกณฑ์ มีระเบียบ และอยู่ภายใต้ความเป็นเหตุเป็นผล เหตุผลของมนุษย์ จึงสอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของจักรวาล และมนุษย์ทำสิ่งต่าง ๆ ที่แท้จริงตามธรรมชาติของตน และการกระทำของมนุษย์ย่อมสอดคล้องกับกฎของธรรมชาติหรือจักรวาลโดยอัตโนมัติ

เหตุผลภาคปฏิบัติของค้านท์

ในทัศนะของค้านท์ กล่าวว่า มนุษย์เรามีเหตุผลสำหรับดูแลความประพฤติในเมื่อธรรมชาติจัดสรรสิ่งต่างเหมาะสมกับงานที่ทำ เหตุผลก็ต้องผลิตเจตจำนงที่ดีในตนเอง เพราะเหตุผลเป็นสิ่งที่จำเป็นที่สุดของเจตจำนง ซึ่งเป็นเจตจำนงที่ดี รวมทั้งเป็นมูลฐานของความดีทั้งหลายอีกด้วย เหตุผลที่ค้านท์ กล่าวถึงเป็นเหตุผลบริสุทธิ์ที่มีอยู่ก่อนประสบการณ์ ที่เรียกว่า เหตุผลปฏิบัติหรือเหตุผลที่บริสุทธิ์ (The pure a priori practical reason) (H.B. Acton, 1970: 13) ค้านท์ อธิบายถึงโลกที่มีอยู่สองลักษณะ คือ โลกที่ปรากฏและโลกจริงแท้ กล่าวคือ โลกที่ปรากฏเป็นที่เราดำรงชีวิตอยู่ประจำวัน ซึ่งมีกฎสากลแบบจักรกลนิยมควบคุมอยู่มนุษย์ที่อยู่ในโลกนี้ มักจะกระทำตามสัญชาตญาณและแรงปรารถนาต่าง ๆ และโลกแท้จริงหมายถึงโลกที่เราไม่สามารถรับรู้ได้จริง แต่เป็นโลกที่มีอยู่จริงตามทัศนะของค้านท์ ในหนังสือวิจารณ์เหตุผลภาคปฏิบัติ (Critique of Pure Reason) ค้านท์ ได้วาดภาพลักษณะของพระเจ้า คือ เป็นความเสรีที่ไร้ขอบเขตจำกัด และเป็นจุดหมายของศาสนา ดังข้อความว่า “พระองค์ทรงเป็นองค์ศักดิ์สิทธิ์ ผู้ประศาสน์กฎหมายและผู้สร้าง ผู้ปกครองที่สามารถ และตุลาการ ผู้ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรมด้วยคุณลักษณะทั้งสามนี้ เป็นสิ่งที่รวมถึงทุก ๆ สิ่งที่ทำให้พระเจ้าเป็นสิ่งสำคัญของศาสนา” นอกจากนั้น ค้านท์ ยืนยันว่า เราสามารถรู้จักพระเจ้าหรือมโนคติเกี่ยวกับพระองค์ได้ โดยอาศัยเหตุผลภาคปฏิบัติ เพราะมโนคติกับพระเจ้าผู้ปกครอง ถูกมอบหมายมาให้เหตุผลภาคปฏิบัติของเรา (ภัทรพร สิริกาญจน, 2520 : 90-94) และการที่มนุษย์จะเข้าใจเรื่องบาปบุญคุณโทษ มนุษย์เข้าใจได้ โดยเหตุผลภาคปฏิบัติเท่านั้น “แม้จะเป็นที่ยอมรับว่าเป็นมโนคติที่อยู่แต่ในคำอธิบายของเหตุผลภาคปฏิบัติเท่านั้น แต่มันก็ยังเสี่ยงอยู่มากและยากที่จะสอดคล้องกับเหตุผลในเมื่อสิ่งที่ทำให้เราเชื่อถือว่าเป็นความประพฤติที่ดีทางจริยธรรมต้องไม่เกิดขึ้นโดยอาศัยอิทธิพลภายนอก แต่ต้องอาศัยสมรรถภาพของตัวเราเองอย่างดีที่สุดเท่าที่จะทำได้” (ภัทรพร สิริกาญจน, 2520 : 95)

จากที่กล่าวมาเบื้องต้น เราจะเห็นได้ชัดเจนว่า บทบาทของเหตุผลภาคปฏิบัติ เป็นเรื่องเกี่ยวกับความดีความชั่ว และยังเป็นผู้กำหนดกฎศีลธรรมตลอดจนความดีสูงสุดให้เป็นเป้าหมายของมนุษย์ มโนภาพความดีควรมาจากการปฏิบัติ ดังนั้น ความดีความชั่ว จึงไม่ได้มีมาก่อนการกำหนดของศีลธรรม

ในส่วนที่เกี่ยวกับมนุษย์ เหตุผลจึงเป็นส่วนสำคัญที่สุดที่ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ และสามารถทำให้มนุษย์รู้ตัวรู้ชั่วในตัวของมนุษย์เอง ในกฎศีลธรรม คือ กฎที่ใช้ได้อย่างสากลกับมนุษย์ทุกคน ถ้าสิ่งใดที่เราประสงค์จะทำ และขณะเดียวกันจะประสงค์ให้ผู้อื่นทำกันได้โดยไม่มีข้อแม้ การกระทำนี้จะสอดคล้องกับกฎของศีลธรรม เช่น การป้องกันชีวิตตนเองตามหน้าที่ และสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่คนใดคนหนึ่งทำได้ หรือทำไม่ได้หรือไม่พึงประสงค์ให้ทำ สิ่งนั้นก็จะไม่สอดคล้องกับกฎศีลธรรมเพราะไม่เป็นสากล เช่น การประสงค์ให้มีการขโมย ซึ่งเราอาจพอใจที่จะเป็นผู้ขโมย แต่อาจไม่พอใจที่ถูกขโมย การใช้เหตุผลตามทัศนะของคานท์ นั้น จึงใช้ได้ 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) เหตุผลภาคปฏิบัติ (Practical Reason) เหตุผลภาคปฏิบัติให้ความกระจ่างเกี่ยวกับมโนภาพก่อนประสบการณ์และหลักการก่อนประสบการณ์ได้ 2) เหตุผลภาคทฤษฎี (Speculative Reason or Theoretical Reason) เหตุผลภาคทฤษฎีไม่สามารถจะให้อธิบายหรือตอบปัญหาเกี่ยวกับนามธรรมเหนือโลกเช่นเรื่องความดี พระเจ้า เป็นต้น (ภัทรพร สิริกาญจน, 2520 : 96)

ในการวิเคราะห์เกี่ยวกับประเด็นนี้ มีความจำเป็นต้องวิเคราะห์เปรียบเทียบกันระหว่างเหตุผลภาคปฏิบัติและเหตุผลภาคทฤษฎีควบคู่กันไป เพื่อให้เห็นความแตกต่างที่นำไปสู่การวิเคราะห์ในประเด็นเกี่ยวกับเหตุผลภาคปฏิบัติ คานท์ กล่าวว่า "มโนภาพภาคปฏิบัติทั้งหมด มีความเกี่ยวเนื่องกับวัตถุแห่งความพอใจหรือความไม่พอใจนั้น มีความสัมพันธ์กับความสุและความทุกข์ ดังนั้น มูลรากที่เราใช้ตัดสินสิ่งทั้งหลายที่มันเกี่ยวข้องกับความพอใจหรือความทุกข์ กล่าวคือ กลไกของการตัดสินภาคปฏิบัติ จึงไม่ได้อยู่ในขอบเขตของปรัชญาอูตรกาวานิยม แต่เกี่ยวข้องเฉพาะอัยรูปบริสุทธิ์ก่อนประสบการณ์แห่งความรู้" (Immanuel Kant, 1970 : 663)

เหตุผลภาคปฏิบัติ มีความแตกต่างจากเหตุผลภาคทฤษฎีอย่างไร โดยเหตุผลภาคปฏิบัติจะให้มโนภาพภาคปฏิบัติซึ่งสัมพันธ์กับเรื่องความพอใจและไม่พอใจของมนุษย์ เช่น มโนภาพเกี่ยวกับความสุข ความดี ความชั่ว เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ เหตุผลภาคปฏิบัติ จึงไม่ได้อยู่ในขอบเขตของปรัชญาอูตรกาวานิยม (Transcendentalism) เพราะถือว่าเป็นเรื่องของอารมณ์ความรู้สึกของมนุษย์ นอกจากนี้ คานท์ ยังเสนอกลไกการทำงานอีกอย่างหนึ่งว่า ในฐานะเป็นภาคทฤษฎีโดยใช้กับสิ่งที่ เป็นขอบเขตประสบการณ์เท่านั้น มโนภาพที่ต้องอาศัยประสบการณ์ทุกประเภท ต้องผ่านกลไกของจิตที่เป็น อวกาศ (Space) และกาลเวลา (Time) (ภัทรพร สิริกาญจน, 2520 : 158)

จากการศึกษาแนวคิดของคานท์ ทำให้เราเห็นว่า เหตุผลภาคปฏิบัติตามทัศนะของคานท์นั้น ไม่เกี่ยวเนื่องกับประสบการณ์ แต่เป็นเหตุผลอยู่นอกเหนือประสาทสัมผัสที่ไม่อยู่ภายใต้กาลและเวลา คานท์ อธิบายว่า เหตุผลภาคปฏิบัติ นั้น เป็นพื้นฐานของกฎศีลธรรมที่มีคุณค่าทางศีลธรรมในตัวเอง คือ ไม่หวังผลจากภายนอก โดยเหตุผลภาคปฏิบัตินี้ เป็นความรู้ในระดับหนึ่งของสมรรถภาพของจิตสูงกว่าเหตุผลบริสุทธิ์ เพราะจิตของเราเข้าสู่สัมผัสกับความจริงโดยตรง ด้วยอวิชฌตติญาณ (Intuition) เหตุผลภาคปฏิบัติของคานท์ จึงถือว่าเป็นพื้นฐานแห่งจริยศาสตร์ ซึ่งมีอำนาจพิเศษสามารถให้รางวัลและให้สิทธิ์

แก่ผู้ปฏิบัติตามหรือละเมิดได้ เมื่อจิตสัมผัสกับความจริงทางเหตุผลภาคปฏิบัติแล้ว เราจะรู้สึกว่ามันเป็นหน้าที่ที่เราจะต้องปฏิบัติจะเอาความรู้สึกหาประสาธสัมผัส หรือเหตุผลบริสุทธิ์มาอธิบายไม่ได้ เพราะความรู้สึกเรียกร้องให้ปฏิบัติ คำนท์ เรียกว่า หน้าที่ (Duty) เพราะอุดมคติในจริยธรรมของค่าน คือ ต้องปฏิบัติตามหน้าที่ (Duty is to be done) หรือเรียกอีกอย่างว่า การกระทำเพื่อหน้าที่

บทบาทเหตุผลภาคปฏิบัติกับจริยธรรม

ในด้านจริยศาสตร์ ตามทัศนะของค่านท์ ผู้เขียนจะแบ่งออกเป็น 2 ประการ คือ จริยศาสตร์ในเชิงประสบการณ์ (Empirical Part) เรียกว่า มนุษยวิทยาเชิงประสบการณ์ที่เกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์และจริยศาสตร์เชิงเหตุผล (Rational Part) ค่านท์ ถือว่า เป็นส่วนของศีลธรรมจริง ๆ เพราะมนุษย์มีแรงจูงใจในการกระทำอยู่สองอย่าง คือ อารมณ์ ความรู้สึก ความปรารถนา การคาดหวังผลประโยชน์ ค่านท์ เรียกว่า แรงขับ (Inclination) และเหตุผลที่ ค่านท์ ใช้ชื่อว่า เหตุผลปฏิบัติ (Practical Reason) ในทางจริยศาสตร์ ค่านท์ ให้ความสำคัญที่เหตุผลในการกระทำที่จะต้องเกิดจากเหตุผลเท่านั้น ค่านท์ ยืนยันว่า เหตุผลมีลักษณะสากล และเป็นปัจจัยร่วมที่ทุกคน เพราะทุกคนมีเหมือนกัน สำหรับค่านท์ ความดีจะไม่เกี่ยวกับแรงขับ เพราะคนที่กระทำชั่วหรือกระทำไม่ถูกต้องนั้นก็เพราะว่าเขาไม่เป็นอิสระ คือ เขาถูกกระแสนอารมณ์ ความรู้สึก ความต้องการ และผลประโยชน์ต่าง ๆ มาผลักดันให้กระทำผิด คนที่เป็นอิสระ คือ คนที่หลุดพ้นจากอารมณ์ความรู้สึก ความต้องการผลประโยชน์ หรือแรงปรารถนาต่าง ๆ จะประกอบมาด้วยเหตุผล ซึ่งผลักดันให้เรากระทำแต่สิ่งที่ดีงาม (วิทฺย วิศทเวทย์, 2538 : 55)

ดังนั้น ค่านท์ ถือว่า เหตุผลมีความจำเป็นอยู่มากในการที่จะสร้างปรัชญาทางศีลธรรมอันบริสุทธิ์ (Pure Moral Philosophy) ที่มิใช่เรื่องของประสบการณ์ และการจะสร้างกฎศีลธรรมที่บริสุทธิ์ แนวความคิดนี้จะประจักษ์แจ้งในตนเอง จากแนวคิดทางศีลธรรมในเรื่องหน้าที่ (Duty) และกฎทางศีลธรรม (Moral Laws) การที่เราจะยอมรับพื้นฐานทางศีลธรรม ค่านท์ กล่าวว่า เราจะต้องหาจากความคิดเพื่อเป็นเหตุผลในการนำไปสู่ภาคปฏิบัตินั่นเอง จากแนวคิดดังกล่าวนี้ ทุกคนจะยอมรับได้หรือไม่นั้น จะเห็นด้วยหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับเหตุผลของแต่ละคน เพราะสิ่งที่กล่าวมานี้ ล้วนแต่เป็นทัศนะของค่านท์ (พระศุภกฤต เทศกัจจ, 2551 : 12)

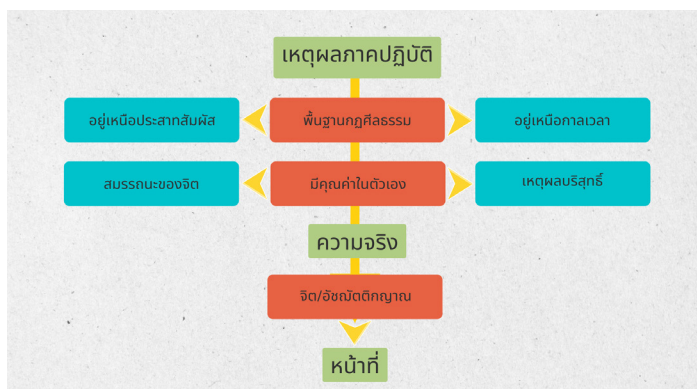
สรุป

การกระทำหน้าที่ตามเหตุผล ในทัศนะของ ค่านท์ คือขัดเกลาก่อนหน้าที่ให้บริสุทธิ์ และสิ่งที่จะทำให้เจตนาที่มีอยู่แล้ว จึงเป็นสิ่งที่ดีมีค่าอยู่ในตัวของมันเอง การเคารพต่อศีลธรรมถือว่าเป็นการสำนึกในหน้าที่อย่างไรรู้ก็ตาม ในการพิจารณาจากสาเหตุการกระทำของเราอย่างแท้จริงว่า ถ้าสิ่งใดที่เราประสงค์จะทำ

และเราจะประสงค์ให้ผู้อื่นทำได้โดยไม่มีข้อแม้ การกระทำนี้ก็จะสอดคล้องกับกฎของศีลธรรม เพราะกฎศีลธรรมถือว่าเป็นพื้นฐานที่มีคุณค่าทางศีลธรรมในตัวเอง ซึ่งไม่หวังผลจากภายนอก ดังนั้น เหตุผลภาคปฏิบัติ ค่านท์ จึงถือว่า เป็นพื้นฐานแห่งจริยศาสตร์ที่จะทำให้มนุษย์บรรลุถึงเป้าหมายที่เรียกว่า การกระทำเพื่อหน้าที่ การใช้เหตุผลของเหตุผลภาคปฏิบัติในปรัชญายุคหลังถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง เพราะเป็นแนวคิดทางปรัชญาที่ไม่มีกระบวนการใช้เหตุผลอย่างเป็นระบบ และแนวคิดส่วนใหญ่มีความเห็นไปในทางวิจารณ์ และได้แย้งในประเด็นสำคัญที่ถูกหยิบยกมาวิพากษ์ก็คือ ประเด็นที่ ค่านท์ อธิบายว่า เหตุผลภาคปฏิบัตินั้นก้าวพ้นโลกแห่งปรากฏการณ์ โดยอยู่ในโลกปรมาตม์ที่อยู่เหนือความรู้สึกทางประสาทสัมผัส และมีลักษณะที่ไม่จำเป็นจะต้องอธิบาย ด้วยความสมเหตุสมผลในทางทฤษฎี ประเด็นดังกล่าวนี้ จึงถูกนักปรัชญายุคหลังวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง ในขณะเดียวกัน ค่านท์ ก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงการใช้เหตุผลภาคปฏิบัติมาเป็นคำอธิบายเรื่องศีลธรรม และใช้เป็นเครื่องมือสนับสนุนให้ดูสมเหตุสมผล

องค์ความรู้ใหม่

จากการนำเสนอบทความวิชาการเรื่อง “วิเคราะห์การใช้เหตุผลภาคปฏิบัติในปรัชญาของ อิมมานูเอล ค่านท์” ทำให้ได้องค์ความรู้ว่า เหตุผลภาคปฏิบัติไม่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์เพราะเป็นสิ่งที่อยู่เหนือประสาทสัมผัส ไม่อยู่ภายใต้เงื่อนไขของกาลเวลา และเหตุผลภาคปฏิบัตินี้เป็นพื้นฐานของ กฎศีลธรรม มีคุณค่าทางศีลธรรมในตัวเองโดยไม่มีผลจากปัจจัยภายนอก โดยเหตุผลภาคปฏิบัตินี้เป็นความรู้ระดับหนึ่งของสมรรถภาพของจิตที่สูงกว่าเหตุผลบริสุทธิ์ เพราะจิตสามารถสัมผัสกับความจริงได้โดยตรงในฐานะเป็นอัมตติญาณ (Intuition) ที่ไม่สามารถอธิบายด้วยความรู้สึกทางประสาทสัมผัส และเหตุผลบริสุทธิ์ได้ แต่มนุษย์สามารถเข้าถึงได้ด้วยด้วยการปฏิบัติตามหน้าที่เท่านั้น ซึ่งสรุปเป็น แผนภูมิภาพได้ ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่

เอกสารอ้างอิง

- เจษฎา ทองรุ่งทอง. (2557). พจนานุกรมอังกฤษ-ไทย ประชุม. กรุงเทพฯ: แสงดาว.
- พระศุภกฤต เทศกัจจ. (2551). การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิด เรื่องหน้าที่ของค่าน้ำกับพุทธศาสนิก. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ภัทรพร สิริกาญจน. (2520). บทบาทของเหตุผลในงานเขียนของค่าน้ำ. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิทย์ วิศทเวทย์. (2538). บทวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์เถรวาท. พุทธศาสนศึกษา, 2(1), 47-61.
- สิริวรรณ ตั้งจิตตาภรณ์. (2543). การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องเจตจำนงดีของค่าน้ำกับแนวคิดในพุทธปรัชญา. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อารีย์ ธรรมโครง. (2547). ความคิดทางญาณวิทยาของเอมมานูเอล ค่าน้ำ. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- H.B. Acton. (1970). Kant's Philosophy, London : Macmillan ST. Martin' Press.
- Paton, H.J. (1964). Immanuel Kant: Groundwork of the Metaphysic of Morals, New York: Harper & Row.
- Immanul Kant. (1949). Critique of Pure Practical Reason .tr. by Carl J. Friedrich. New York: Random House.
- _____. (1960). Religion with in The Limits of Reason. New York: Harper & Row.
- _____. (1964). Groundwork of the Metaphysic of morals, quoted in H.J.
- _____. Paton, N.Y.: Harper & Row Publisher, Inc.
- _____. (1969). Fundamental Principle of The Metaphysic of Ethics, Trans. By Tomas Kingsmill Abbott, London : Longmans Green & co, ltd.
- _____. (1998). Critique of Pure Reason.tr. by Paul Guyer and Allen W.Wood. New York: Cambridge University.